Den danska befolkningen mellan anpassning och motstånd under den tyska ockupationen 1940-1945

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Den danska befolkningen mellan anpassning och motstånd under den tyska ockupationen 1940-1945

Ockupationen av Danmark

Tidigt på morgonen den 9 april 1940 flög tyska bombplan över Köpenhamn redo att bomba staden så snart de fick ett tecken från marken. Samtidigt landsteg flera tyska trupper i olika hamnar och gick in i Södra Jylland. Den danska militären mobiliserade försvaret endast under några få timmar då kungen och regeringen diskuterade och accepterade det tyska ultimatumet. Ockupationen kom som en överraskning för de flesta danskar. I Köpenhamn vaknade folk, tittade ut genom fönstret, såg flygplanen och blev osäkra på vad detta innebar. Sedan satte de på radion, men under flera timmar kom ingen information utan man spelade bara högtidlig musik. Telefonen användes tre gånger mer än vanligt. Stegvis spreds informationen och befolkningen började förstå att Danmark hade ockuperats genom en plötslig militär attack. Några kände ilska eller förtvivlan, andra blev bara förvånade. I Köpenhamn samlades många hundra personer på Langelinje nära den Lilla Sjöjungfrun, där de tyska soldaterna gick i land. Här verkade folk vara mer nyfikna än arga. Även den senare motståndsledaren Frode Jakobsen gick till Langelinje och skrev efteråt i sin dagbok: "Jag såg tyska vaktposter, omgivna av en skara ivriga åskådare. Flera personer försökte tala tyska och sökte kontakt med soldaterna […] En ung man erbjöd en tysk soldat en cigarett." Frode Jakobsen blev mycket upprörd. Senare har hävdats att danskarna omedelbart mötte tyskarna med "kalla handen", men detta är uppenbarligen en efterkonstruktion.

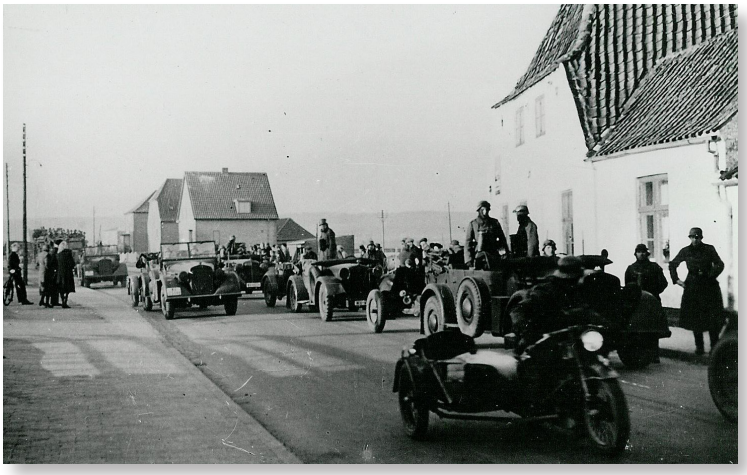

© Nationalmuseet, Danmark, Th.Christensen, Aabenraa

Den 9 april 1940 intog tyska trupper Aabenraa på södra Jylland. Strider ägde rum nära stadens centrum. Händelsen överraskade danskarna och väckte mest nyfikenhet hos åskådarna.

© Nationalmuseet, Danmark

Frode Jakobsen håller tal på Danmarks grundlagsdag den 5 juni 1945. Jakobsen var en viktig medlem i Danmarks frihetsråd, en av de mest betydande motståndsorganisationerna mot nazisterna under andra världskriget. (Då bilden togs var han minister i den samlingsregering som upprättades efter krigsslutet.)

Den tyska ockupationspolitiken och den danska regeringen

Den politiska överenskommelsen mellan de tyska myndigheterna och den danska regeringen innebar att Tyskland ansvarade för det militära försvaret av Danmark, även mot en brittisk attack. Samtidigt lovade tyskarna att respektera dansk suveränitet. Överenskommelsen var i verkligheten inte bindande eftersom ockupationsmakten när som helst kunde upphäva sina löften. Men tyskarna såg fördelar med att hålla vad de lovat eftersom det innebar att ockupationen av Danmark kunde fortgå med ett fåtal soldater och administratörer. Den danska regeringen var även fortsättningsvis en

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

koalition av alla större partier under den socialdemokratiska statsministern Thorvald Stauning. Tyskarna la sig till att börja med mycket lite i det som rörde det dagliga livet. Den danska exporten – och särskilt jordbruksexporten – skickades nästan uteslutande till Tyskland. Denna export var viktig för den tyska krigsförmågan.

Nationalism och demokrati

Under de första åren märkte de flesta danskar inte av några förändringar i det dagliga livet förutom att arbetslösheten ökade. Många, särskilt på landsbygden, såg inte till den tyska militären. De hade tagit över danska arméns baracker och höll mestadels till där. Många danskar var rädda för att lokala nazister skulle ta över makten precis som i Norge och att Tyskland så småningom skulle införliva Danmark i det nya tyska riket. Detta hade inte så mycket att göra med de rådande förhållandena utan mera med att man var rädd för vad som skulle hända i framtiden. En stark nationalism uppstod och den danske kungen blev för många människor symbol för en nationell enhet. Den största offentliga demonstration som har ägt rum i Danmark var hyllningen till kungen på hans 70-årsdag i september 1940. Nära 250 000 människor samlades på torg och gator i Köpenhamn där den kungliga bilen passerade. Efteråt skrev sjuksköterskan Edle Beyer i sin dagbok "… att stämningen var mer antitysk än vanligt. Man buade åt tyskar som visade sig ute". Hyllningen av kungen var inte bara en traditionell nationell manifestation, utan också en markering till stöd för demokrati och avståndstagande från nazismen.

Dansk anpassning

En stor majoritet av befolkningen utryckte sitt stöd för den danska regeringens anpassning till den tyska politiken med några få undantag: Man var inte redo att låta danska nazister ta plats i regeringen eller att införa lagstiftning mot judar enligt tysk modell. Inte heller ville man låta värnpliktiga soldater delta vid fronten i Ryssland (men frivilliga var en annan sak). De flesta protesterade inte mot den danska produktionen för den tyska krigsmakten. Senare under 1942 protesterade mindre grupper av danskar mot denna politik och därmed också mot de tyska ockupationsstyrkorna. Bland dem fanns medlemmar i det danska kommunistpartiet som hade förbjudits efter det tyska angreppet på Sovjetunionen i juni 1941. Där fanns också flera nationalistiska partier och grupper vilka ansåg att ockupationen, som till viss del accepterats av den danska regeringen, var en skam för nationen.

© Det Kongelige Bibliotek, Danmark

Tyska trupper marscherar i Fælledparken, Köpenhamn, augusti 1940. De försökte imponera på den danska befolkningen genom att visa upp sin militära styrka. De arrangerade även konserter, utställningar och möten, men danskarna var inte intresserade.

© Det Kongelige Bibliotek, Danmark

Den 26 september 1940 firade kung Christian X sin 70:e födelsedag. Här syns kungen passera Ryesgade, ett arbetardistrikt som vanligtvis dekorerades med socialistiska eller kommunistiska röda fanor under demonstrationer.

© Det Kongelige Bibliotek, Danmark

Två tyska soldater i Danmark återvänder för tjänstledighet. Tyskarna hade fastställt sin valuta till en högre kurs än den danska och många av de varor som såldes i Danmark gick inte att få tag på i Tyskland. Därför återvände ofta soldaterna tungt lastade med paket som de köpt i danska butiker. Detta var allmänt känt i Danmark och bidrog till irritation och anti-tyska känslor.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Vid slutet av 1942 genomfördes de första sabotagen mot den danska produktionen av varor för Tyskland. Polisen fick i uppgift att förhindra sabotage eftersom regeringen var tvungen att visa att den gjorde vad den kunde för att förhindra anti-tyska aktioner så att tyskarna skulle acceptera en demokratiskt vald dansk regering.

Tyskarna (men inte de danska nazisterna) var försiktiga med antijudisk propaganda fram till augusti 1943. De flesta danskar var kritiska till direkt antisemitism och såg antisemitismen som en anpassning och ett stöd till nazismen, men många insåg inte ockupationsmaktens allvarliga intentioner.

Anpassning och motstånd

En majoritet av befolkningen utvecklade en dubbel inställning under 1943: De beundrade motståndsgrupper och sabotörer som begick handlingar mot ockupationsmakten, men de stödde också regeringen eftersom den ingav en viss trygghetskänsla. De flesta danskar som greps för anti-tyska handlingar, greps av den danska polisen och dömdes av danska domstolar, inte av tyska militärdomstolar. Den dubbla inställningen återspeglades även i danskarnas radiovanor; många lyssnade nämligen på danska radionyheter, som kontrollerades av ockupationsmakten, men även på BBC-nyheterna på danska.

© Nationalmuseet, Danmark, Jørgen Nielsen

Ruinerna efter den missriktade bombningen av den "Franska skolan" i Frederiksberg, Köpenhamn den 21 mars 1945.

Efter hand kände sig människor alltmer otrygga. En ung flicka som bodde utanför Köpenhamn, Gerda Bekker, skrev dagbok från 1940 när hon var 14 år gammal och fram till slutet av kriget. Flera gånger skrev hon att hon rös när hon lyssnade på tal av Adolf Hitler i den danska radion och att hon blev nervös när flyglarm hördes.

Köpenhamn bombades endast några få gånger. I januari 1943 attackerades ett danskt varv i Köpenhamn av flygplan från RAF (Royal Air Force), men flera lägenheter i närheten träffades också. Åtta människor dödades vid anfallet. Värst skada skedde vid en flygattack mot Gestapo-högkvarteret i Köpenhamn i mars 1945. En skola träffades och 93 elever dödades. Trots det riktade befolkningen inte sin ilska mot de brittiska piloterna. RAF hyllades av många ungdomar och deras mödrar stickade mössor i RAF-färger åt dem.

Tyskt direktstyre från augusti 1943

Under våren och sommaren 1943 organiserade sig motståndsgrupperna allt bättre och sabotagen mot produktionen till Tyskland ökade. När fascisterna och Mussolini i Italien störtades i juli och tron på en allierad seger växte följde omfattande strejker. Tyskarna svarade med sanktioner och krävde att den danska regeringen skulle acceptera dödsstraff för sabotagehandlingar. Regeringen vägrade att acceptera de tyska kraven, särskilt som man fruktade att förlora folkets stöd. Tyskarna tog då över makten. Den danske kungen, regeringen och parlamentet avgick och tyskarna införde dödsstraff och militärstyre. Många danskar var från början djupt oroade över följderna av det tyska direktstyret, men majoriteten av befolkningen märkte inte någon större skillnad. De danska myndigheterna fortsatte samla in skatter och de offentliga utgifterna sköttes på samma sätt som tidigare.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

De tyska myndigheterna utnyttjade det militära undantagstillståndet för att iscensätta en aktion mot de danska judarna. I så gott som alla andra ockuperade länder hade judar vid denna tidpunkt redan deporterats till förintelseläger. Nu fördes tysk polis till Danmark. Bara några dagar i förväg blev den judiska församlingen och danska politiker varnade för den förestående aktionen av, bland annat, Georg F. Duckwitz som var anställd på den tyska legationen (ambassaden). De flesta judar flydde och gömde sig. Motståndsrörelsen var nu så stark att den kunde organisera att de flesta judar fördes över Öresund till Sverige. Detta skedde efter att den svenska regeringen lovat att ta emot dem. Beslutet tillkännagavs i svensk radio. Omkring 500 judar lyckades inte fly, utan blev arresterade och deporterades till koncentrationslägret Theresienstadt.

Efter den tyska aktionen och deportationen av de danska judarna i oktober 1943, och i samband med de första dödsdomarna i tyska militärdomstolar, förändrades lokalbefolkningens inställning till ockupationsmakten. Man fördömde nu dess handlingar. Samtidigt ökade rädslan för en allierad invasion av Jylland.

Stöd för motstånd och frigörelse

Motståndet och sabotagen mot ockupationsmakten ökade under 1944 och den tyska ockupationspolitiken blev mer våldsam. Den dominerades nu av SS samt tysk polis och fick stöd av danska grupper som ställde sig bakom den nazistiska politiken. Den tyska polisen och de danskar som stödde tyskarna besvarade motståndet med politisk terror. De danska motståndsgrupperna dödade fler än 400 danskar som anklagades för att stödja den tyska polisen. Väldigt få tyskar dödades dock. Den tyska polisen svarade med att döda slumpvis utvalda civila grupper. I september 1944 deporterades den danska polisen i Köpenhamn och andra större städer direkt till tyska koncentrationsläger. Generellt var Gestapo effektivt och många motståndsgrupper greps medan det danska motståndsrådet begärde att Gestapos tre viktigaste högkvarter skulle bombas av brittiska flygplan. Majoriteten av de arresterade danska motståndsmännen skickades vid denna tid till ett koncentrationsläger i Södra Jylland, Frøslev. Lägret organiserades och finansierades av den danska förvaltningen. Förhållandena här var inte jämförbara med de nazistiska koncentrationslägren i Tyskland. Detta faktum räddade livet på flera tusen danskar. Dock skickades grupper av fångar kontinuerligt från Frøslev till koncentrationslägren i Tyskland.

© Nationalmuseet, Frihedsmuseet (FHM)

Detta foto togs i början av juli 1944 under en generalstrejk i Köpenhamn, i samband med en barrikad på Nørrebrogade i Köpenhamn då ett varuhus som ägdes av danska nazister plundrades och brändes ner. Atmosfären var både krigisk och upprymd. Ordet "Best" syftar på efternamnet på den tyska juristen och SS-generalen Werner Best i Danmark. Nästan 100 människor dog under strejken, men Best såg till att Köpenhamn inte besköts.

Samtidigt var man i Danmark rädd för en militär "Schlusskampf" (slutstrid). Många vapen fördes i hemlighet till Danmark från England och Sverige och en hemlig motståndsarmé sattes upp med 40 000 män. Men den tyska kapitulationen i maj 1945 skedde innan en blodig sammanstötning inträffade. Några veckor före det tyska sammanbrottet transporterades danskar och norrmän från nazistiska koncentrationsläger till Sverige i den svenska Bernadotte-aktionen. Detta räddade många liv. I Bernadotte-aktionen hämtades även de danska judarna i koncentrationslägret Theresienstadt utanför Prag, där de flesta av dem hade överlevt, till skillnad från de norska judarna som hade skickats direkt till Auschwitz-Birkenau.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

När de brittiska soldaterna anlände till Danmark var större delen av befolkningen ute på gatorna för att hylla dem. Under en kort tid enades nationen. Åsiktsskillnaderna kring anpassningspolitiken och motståndet lades åt sidan medan majoriteten firade slutet på ockupationen och alla hävdade att de redan från början hade stött motståndet och fördömt anpassningspolitiken.

© Nationalmuseet, Cajus Petersen

Haderslev, Södra Jylland i maj 1945. Befolkningen välkomnar brittiska soldater och militärfordon.

© 2014, 2019 författaren samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text: Palle Roslyng-Jensen, lektor i historia, Köpenhamns universitet

Översättning från engelsk förlaga: Lena Jersenius och Ewa Wymark

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.